

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

הכשרת מורים א'

יו"ר: מירה קרניאלי

”צו הלב”: בחירה בהוראה בגיל הרך כקריירה שנייה

"My heart knows best":

Switching career to Early Childhood education

באורנים קיימת מזה שנים רבות תכנית להכשרת אקדמאים להוראה. כמכשירות מורים במכללה וכמי שעומדות בראש התוכניות להכשרת אקדמאים להוראה ולחינוך, אנו עדות לתופעה מתעצמת – ביקוש גובר לתעודת הוראה לבעלי תארים אקדמיים. אנו מבקשות להבין תופעה זו בכלל, אולם במחקר זה התמקדנו בסטודנטים הלומדים בתוכנית ההכשרה לגיל הרך. בתוכנית לומדים 75 סטודנטים. המחקר התמקד ב-34 נשים שזו להן שנת הלימודים הראשונה (מתוך שנתיים). לכולן השכלה גבוהה בתחומי דעת מגוונים, עם ניסיון ומיומנויות בלמידה ובעבודה.

מטרת המחקר הייתה לבחון את המניעים לביקוש הגובר להוראה בגיל הרך דווקא, ולבדוק האם הסטודנטיות מזהות את הערך המוסף והיישום הפוטנציאלי הטמון במיומנויות שרכשו בעבר, כיצד ניתן לשלב כישורים קודמים בתהליך ההכשרה וההוראה בגן, וכן מהן ציפיותיהן מתוכנית ההכשרה.

המחקר התבצע בהתאם לפרדיגמה האיכותנית-פנומנולוגית, מתוך כוונה להבין לעומק את התפיסה האידיאליסטית של הנחקרות לגבי המניעים, התהליכים והמשמעויות שהנחו אותן בבחירת הוראה לגיל הרך כקריירה שנייה. בנוסף בחנו האם המיומנויות שרכשו יכולות, לתפוס, "לחצות גבולות", כלומר האם הן ניתנות להעברה לתחום העיסוק החדש וכיצד.

כלי המחקר בהם נעשה שימוש הם שאלון פתוח אנונימי שניתן לכל הסטודנטים בשנה הראשונה ללימודיהם במכללה. בנוסף, ערכנו חמישה ראיונות עומק עם סטודנטיות שנבחרו בדגימה אקראית וריאיון עומק עם המדריכה הפדגוגית המלווה את הקבוצה.

עיקרי הממצאים מלמדים שתהליך השינוי היה ממושך ודרש מהמרואינות "מבט אמיץ אל תוך עצמן", כלומר הן בחנו לעומק את רצונותיהן ואת מניעיהן האישיים והמקצועיים, תהליך שלא התבצע בדרך כלל בבחירתן במקצוע הראשון. כמו כן הן הדגישו שהן הצליחו לבצע את התהליך בזכות ליווי צמוד ותמיכה של אדם קרוב שסייע להן הן בהתלבטויות והן בעמידה מול הביקורת החברתית המעריכה שכר וסטטוס. בבחינת הניסיון וההון האנושי שצברו מצאנו שהמרואינות התקשו לזהותו בהקשר למקצוע החדש וגם כאן נדרש תיווך מכוון בתהליך ההכשרה כדי לחלץ ידע זה ולהפכו לידע חוצה גבולות. בבחינת הציפיות שלהן מהתוכנית הן הדגישו את רצונן בהרחבת הלימודים הפרקטיים - "למידה תוך כדי עשייה". המתח בין הקצאת זמן ראוי לעבודה מעשית ללמידה תיאורטית מחייב דיון.

הממצאים חידדו את ההבנה שכיום, תוכנית ההכשרה שנגזרה מתוכנית לימודים קיימת המיועדת לסטודנטים סדירים לתואר ראשון, לא עונה על צורכי הסטודנטיות המבוגרות יותר בעלות הניסיון והידע. בכך מתחזק הצורך לבחון מחדש את תוכנית ההכשרה הקיימת לאוכלוסייה ייעודית זו. תהליך מעין זה חשוב שיכלול מיפוי של אוכלוסיית הלומדים וכישוריהם, זאת במטרה להבנות תוכנית לימודים גמישה ומותאמת המכילה גם העברה של ידע בין הקשרים שונים, המסוגלת לקחת בחשבון את ההקשרים בהם מתרחשת למידה ואת ההון האנושי והמקצועי שהסטודנטיות מביאות עמן. גישה מעין זו תאפשר למובילי התוכנית להתייחס למידע המקיף הרלוונטי לתחום ההתמחות החדש ובכך תענה התוכנית הן על ציפיותיהן של הלומדות ותסייע בקישור בין פרקטיקה לתיאוריה כדוגמת ה-PBL (project based learning).

מילות מפתח: הכשרת מורים, גיל רך, קריירה שנייה, לומדת מבוגרת, תוכנית לימודים מותאמת

לחנך מחנכים ללמידה מתוך מכוונות עצמית

To educate educators for self-directed learning

ההרצאה תתאר ניסוי שנערך עם סטודנטים לתואר שני בתוכנית להוראת המדעים באורנים. לסטודנטים הוצע קורס העוסק בטיפוח לומד עצמאי. בקורס שולבו שיעורים פנים-אל-פנים ולמידה עצמית.

בבסיסה של תוכנית הקורס עמדו מספר הנחות יסוד: (1) לומד בעל מכוונות עצמית - הנחת העבודה בבניית קורס זה הייתה שלומד עצמאי הוא לומד האחראי ללימודו, מודע ליכולתו ולכיוון התפתחותו ופועל בדרך עצמאית, ללא תלות באחרים. זהו לומד בעל מכוונות עצמית (self directed learner) ובעל יכולת לוויסות עצמי (self regulated learner). הלמידה העצמית היא תהליך אקטיבי שבו הלומד מציב לעצמו מטרות ובהתאם להן מכוון ומווסת את עצמו מבחינת מוטיבציה, מבחינה קוגניטיבית ומבחינת ההתנהגות, כל זאת בתוך סביבת למידה נתונה; (2) הלומד המבוגר - הסטודנטים בקורס היו מורים מנוסים. אצל הלומד המבוגר, הניסיון מהווה מרכיב בזהותו. התעלמות ממרכיב זה פירושה התעלמות ממשאב למידה עשיר; (3) הקניית מיומנויות - תהליך שיטתי של הקניית מיומנויות כולל מספר שלבים. הכרת המיומנות והבנת הצורך בה ותרגול המיומנות ב"תנאי מעבדה" הם השלבים הראשונים בתהליך זה. בלעדיהם יתקשו הלומדים להגיע לשלב של שימוש עצמאי במיומנות שהתכוונו לרכוש. למידה המבוססת על מכוונות עצמית מחייבת כמה יכולות: שליטה במיומנויות של הצבת מטרות, אימוץ אסטרטגיות מתאימות להשגת המטרות, פיקוח על תהליך ההתקדמות, התאמת סביבת הלמידה, ניהול אפקטיבי של הזמן, הערכה עצמית של שיטות הלמידה שנבחרו ואימוץ שיטות מתאימות שיסיעו ללומד בעתיד וכן קישור בין סיבה לתוצאה; ו-(4) התנסות אישית - מורים מצפים מתלמידיהם להפגין שליטה בתחומי דעת רבים ובמיומנויות למידה רבות, אך אם הם עצמם לא מתנסים בחוויה של למידה המבוססת על מכוונות עצמית, יקשה עליהם להבנות עבור תלמידיהם סביבת למידה המטפחת מכוונות עצמית.

בניסוי השתתפו 25 מורים שהם סטודנטים בתוכנית לתואר שני בהוראת מדעים ולמתמטיקה. הקורס ניתן בשלושה ימים מרוכזים בני חמש שעות, ביניהם היה על הסטודנטים להכין משימות ולתעד את תהליך עבודתם על המשימות. במסגרת הניסוי נעשה שימוש בשני כלים: ניתוח תוכן של רשימות התייעוד שהוגשו במהלך הקורס ובסיומו וכן בראיונות חצי מובנים עם חמישה סטודנטים שהביעו את הסכמתם להתראיין.

לצורך הניתוח של היגדי המשתתפים, נוסחו שתי קבוצות של קטגוריות: היגדים המתייחסים לתפיסת תפקיד המורה והיגדים המתייחסים לתפיסת תפקיד הסטודנט. בכל קבוצת קטגוריות נוסחו קטגוריות משנה.

מניתוח ההיגדים עולה כי בתחילת התהליך, מרבית המשתתפים לא תפסו את תהליך הטיפוח של מכוונות עצמית אצל תלמידיהם כחלק מתפקידם. רבים מהם זיהו קושי במכוונות עצמית בתהליכי הלמידה שלהם עצמם. ממצאים נוספים קשורים לגורמי מוטיבציה, להרגלי הלמידה של המשתתפים ושל תלמידיהם ולתפיסת תפקיד המחנך והמורה המקצועי.

מילות מפתח: מכוונות עצמית, לומד עצמאי, למידת מבוגרים, מיומנויות, תפיסת תפקיד

המכללה העברית להכשרת מורים ככור היתוך
של יושרה אקדמית עבור החינוך הערבי בישראל

**The Hebrew teacher education college as a melting pot of
Honesty for Arab education in Israel**

התופעה של חוסר יושר אקדמי נפוצה גם במכללות לחינוך, אך למרות משמעותה המוסרית-ערכית הייחודית היא מטופלת בהן כבשאר המוסדות להשכלה גבוהה. הטיפול מאופיין, מטעמים של תקינות פוליטית, בהשלמה עם שיעורם הגבוה יחסית של סטודנטים ערבים הנחשדים בכך. שיעור זה נובע מהסתירה בין הלחץ הרב המופעל עליהם להצליח לבין הסתגלותם הקשה במיוחד לסביבה האקדמית במוסדות העבריים, על רקע הפער בסטנדרט הפנימי להצלחה בין מערכי החינוך העל-יסודי דוברי העברית והערבית. לנוכח העצמת הסטנדרטיזציה במערכת החינוך הממלכתית כולה, פער זה מעודד בבתי ספר רבים שנואשו מלעמוד בו, לרבות במגזר הערבי, התפתחות של דפוסים מערכתיים מכשילים כגון תרבות שקר והעמדת הפנים ושיעור גבוה של חוסר יושר אקדמי בהשוואה לבתי ספר אחרים.

המחקר התמקד במכללה עברית גדולה להכשרת מורים, שכרבע מן הסטודנטים הלומדים בה הם ערבים. במכללה עובדו נתוני ועדת האתיקה והמשמעת, הופץ שאלון מקוון עליו השיבו 716 סטודנטים לתואר ראשון (מתוכם 99 ערבים), רואיינו טלפונית 10 סטודנטים יהודים וערבים שהגיעו לוועדת המשמעת, רואיינו תשעה מרצים יהודים וערבים ועוד.

נמצא כי ביטוייו של חוסר היושר האקדמי בקרב פרחי הוראה ערבים במכללה שנבדקה היו בשיעור גבוה בהרבה, פי 2.5, מחלקם באוכלוסיית המכללה, וכי התופעה נתפסת על ידם בעיקרה כמהדורת המשך מובנת מאליה של המתרחש בבתי-ספר רבים במגזר הערבי, שם במבחני המיצ"ב והבגרות נהוגה העתקה כמעט מערכתית.

מן הממצאים הסקנו כי הבעיה אינה אלא אחד מביטוייו המתגרים של הפער הנורמטיבי בין בתי ספר רבים במגזר הערבי לבין המכללות העבריות המכשירות את מרבית מוריהם. לנוכח האתגר של קידום היושרה האקדמית של פרחי ההוראה הערבים, המלצנו שלכל מכללה עברית "יוצמדו" מספר בתי-ספר ערביים על יסודיים מאמנים, הצפויים לקלוט את בוגריה הערבים, וזאת באופן מיוחד, כך שכל פעילות מכללתית שנועדה למטרה זאת תשולב בפעילות עם מערכת החינוך הערבית, בליווי צמוד של מערך ההדרכה המכללתי.

מילות מפתח: יושרה אקדמית, מכללות עבריות לחינוך, סטודנטים ערבים, מערכת החינוך הערבית, סטנדרטיזציה

המורה כמנהיג: תפיסות וסגנונות מנהיגות של פרחי הוראה במכללה אקדמית לחינוך
The teacher as a leader: Leadership style and perceptions of pre-service teachers in an academic college of education

אחת מן המטרות של חזון המכללות האקדמיות לחינוך היא הצורך לחזק ולטפח כישורי מנהיגות בקרב הלומדים בה. המחקר הנוכחי נערך במכללה אקדמית לחינוך בצפון הארץ, ומטרותיו היו לאפיין את סגנונות המנהיגות בקרב פרחי ההוראה ולבחון את תפיסותיהם ביחס לסגנון מנהיגות הראוי למורה. בין סגנונות המנהיגות המרכזיים קיימת המנהיגות המתגמלת, בה מנהיגים מתגמלים את עובדיהם בארגון בהתאם לעשייה ולרוב נוקטים בגישה פסיבית, והמנהיגות המעצבת, בה מנהיגים מהווים דוגמה אישית ומעודדים להישגים ולפיתוח עצמי בקרב עובדיהם.

במחקר השתתפו 59 סטודנטים לתואר ראשון הלומדים במגוון מסלולי לימוד במכללה. איסוף הנתונים כלל ראיונות חצי מובנים ושאלון סגור לאפיון סגנונות מנהיגות. השאלון כלל 36 פריטים סגורים, אך הוספו לו שאלות פתוחות לצורך בחינה מעמיקה של תפיסות הסטודנטים ביחס ליכולות מנהיגות בקרב המורים. בנוסף לכך, נתבקשו הסטודנטים להתמקד ביכולות המנהיגות שלפי תפיסתם זקוק להם המורה בעבודתו. לבסוף, נשאלו באשר לרצונם ללמוד קורס בתחום המנהיגות במסגרת לימודי התואר הראשון.

נערך ניתוח כמותי של השאלון וניתוח אינדוקטיבי של הראיונות והשאלות הפתוחות שניתנו בשאלון. הניתוח האיכותני העלה ארבע קטגוריות עיקריות: (1) דמות המורה משפיעה על הסטודנט ומעצבת את אישיותו; (2) מורה כמנהיג נדרש להצבת יעדים ברורים מותאמי יכולת וברי מדידה; (3) המנהיגות היא תכונה מולדת; ו- (4) הביטחון העצמי והקול ככלי ביטוי הם גורמים משפיעים בכיתה.

נמצא כי מאפיינים מעצבים של מנהיגות בלטו ביחס למאפיינים אחרים, כדוגמת מנהיגות מתגמלת. כמו כן, ניכר כי האינפורמנטים תופסים את המורה הרצוי, המיטבי, כמנהיג מעצב. בהרצאה נציג ממצאים הנוגעים לתפיסות אלו ולהשלכות אפשריות על הסטודנטים ועל סגל ההוראה במכללה.

מבחינה תאורטית, המחקר הנוכחי תורם לגופי הידע העוסקים בתוכניות של הכשרת פרחי הוראה, במנהיגות בחינוך ובהתפתחות מקצועית של מורים פעילים. בהיבט היישומי, המחקר עשוי לסייע בפיתוח קורסים במנהיגות חינוכית מעצבת, כמו גם בפיתוח מסלולי הכשרה עבור פרחי הוראה במכללות אקדמיות לחינוך. ממצאי המחקר עשויים אף לסייע בפיתוח השתלמויות בתחום המנהיגות וטיפוח המורה כמנהיג עבור מורים בפועל.

מילות מפתח: מנהיגות חינוכית, סגנונות מנהיגות, מנהיגות מעצבת, מנהיגות מתגמלת